

GIOVANNI REALE, *PER UNA NUOVA INTERPRETAZIONE DI PLATONE. RILETTURA DELLA METAFISICA DEI GRANDI DIALOGHI ALLA LUCE DELLE «DOTTRINE NON SCRITTE»*. MILANO, EDIZIONI CUSL, 1986⁴ (1984¹) σελ. 668.

Ο καθηγητής Giovanni Reale είναι ένας από τους επιφανέστερους μελετητές της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας όχι μόνον στην Ιταλία αλλά και στον διεθνή χώρο. Το ογκώδες έργο του για τον Πλάτωνα έγινε δεκτό στην Ιταλία με πολύ ενθουσιασμό, όπως άλλωστε δείχνουν και οι αλληπάλληλες εκδόσεις (εκδόθηκε σε προσωρινή και αποσπασματική μορφή για πρώτη φορά το 1984 και στην τελική μορφή του γνώρισε τρεις εκδόσεις το 1986!) και το γεγονός ότι το 1986 έλαβε το βραβείο Fiuggi. Πράγματι πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό έργο που αποτιμάει τη νέα ερμηνεία της φιλοσοφίας του Πλάτωνος, την οποία πρόβαλε η Σχολή της Τυβίγγης με τα δημοσιεύματα του H. Krämer και του K. Gaiser (ο οποίος πέθανε πρόωρα το 1988). Επί πλέον το έργο αυτό αναδεικνύει τα βασικά στοιχεία και τις δυναμικές προοπτικές της νέας ερμηνείας.

Το βιβλίο περιλαμβάνει πρόλογο, τέσσερα μέρη και πέντε πίνακες. Στον πρόλογο (σ. 11-17) ο συγγραφέας εξηγεί ότι η νέα ερμηνεία της πλατωνικής φιλοσοφίας συνδέεται στην πραγματικότητα με τη μεταβολή του ερμηνευτικού παραδείγματος, η οποία οδηγεί στην ενιαία μεταφυσική ερμηνεία της πλατωνικής φιλοσοφίας ως φιλοσοφίας αρχών.

Στο πρώτο μέρος (σ. 19-144) αναπτύσσεται μια φιλοσοφική θεωρία περί των ερμηνευτικών παραδειγμάτων, η οποία στηρίζεται στην αξιοποίηση της θεωρίας του Th. Kuhn περί των επιστημονικών επαναστάσεων, και ανασυγκροτείται η ιστορία της ερμηνείας της πλατωνικής φιλοσοφίας ως ιστορία τεσσάρων παραδειγμάτων: Του παραδείγματος της αρχαίας Ακαδημίας και του Αριστοτέλους, του νεοπλατωνικού παραδείγματος (που προετοιμάστηκε από τον μέσο πλατωνισμό), του παραδοσιακού παραδείγματος του Schleiermacher, και του επαναστατικού-εναλλακτικού παραδείγματος της Σχολής της Τυβίγγης. Η εξέταση των βασικών στοιχείων, των επιδράσεων και των ανοιχτών ερωτημάτων δείχνει ότι το εναλλακτικό παράδειγμα, ακριβώς επειδή ξεκινάει από την παραδοχή ότι χωρίς τα άγραφα δόγματα δεν είναι δυνατή η πλήρης και ενιαία ερμηνεία της φιλοσοφίας του Πλάτωνος, παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα. Έτσι επιτρέπει την επανεκτίμηση της δομής και του στόχου των διαλόγων, εμπλου-

τίζει τις φιλοσοφικές απόψεις που περιέχονται στους διαλόγους, περιορίζει την «πανειρωνική ερμηνεία» που θεωρούσε τους διαλόγους ως αινιγματικές απόπειρες ειρωνικού χαρακτήρα χωρίς συστηματική φιλοσοφική κατάληξη, δίνει απάντηση στο ερώτημα για την εξέλιξη του στοχασμού του Πλάτωνος, λύνει το αίνιγμα για το περιεχόμενο του πλατωνικού συστήματος, επιτρέπει την ανασηματοδότηση του όρου «εσωτερικός», καθόσον δέχεται ότι «εσωτερική» είναι η διδασκαλία περί αρχών, την οποία ο Πλάτων είχε εκθέσει προς τους μαθητές του εντός της Ακαδημίας.

Στο δεύτερο μέρος (σ. 145-289) εξετάζονται «ο δεύτερος πλοῦς» και τα δύο επίπεδα της μεταφυσικής του Πλάτωνος, δηλαδή η θεωρία των ιδεών (οντολογία) και η θεωρία των πρώτων αρχών (πρωτολογία). Ο συγγραφέας λαμβάνει ως αφετηρία της ερμηνείας του το τμήμα 96A-102A του διαλόγου *Φαίδων*, το οποίο ο ίδιος χαρακτηρίζει ως την «magna carta της δυτικής μεταφυσικής» (σ. 147). Διότι σε αυτό γίνεται φανερό ότι ο Πλάτων πραγματοποιεί τη μετάβαση από τη φιλοσοφία της φύσης, που απασχολούσε τους Προσωκρατικούς, στη μεταφυσική και συγχρόνως εκθέτει τις αρχές της μεταφυσικής. Ο συγγραφέας ερμηνεύει αυτό το τμήμα υπό το φως των αγράφων δογμάτων και με σπάνια συστηματική δεινότητα εκθέτει διεξοδικά τη μεταφυσική του Πλάτωνος, την οποία ο ίδιος διακρίνει σε δύο επίπεδα, στην οντολογία και στην πρωτολογία. Εξετάζει τα μεταφυσικά γνωρίσματα των ιδεών, τη σχέση τους προς τα αισθητά και προς τις αρχές. Στη συνέχεια εξετάζονται οι αρχές («τὸ ἓν καὶ ἡ ἀόριστος δυάς») ως μεταφυσικές, μεταμαθηματικές και μετεμπειρικές αρχές που συνθέτουν τη διπολικότητα του Είναι, καθώς και η μεταφυσική σημασία των ιδεατών και των μαθηματικών αριθμών. Όπως προκύπτει από τη συστηματική φιλοσοφική ερμηνεία, ο Πλάτων δέχεται την ιεράρχηση της πραγματικότητας σε τέσσερα επίπεδα, δηλαδή το επίπεδο του φυσικού κόσμου, το οποίο είναι το κατώτερο, το επίπεδο των μαθηματικών όντων, το οποίο βρίσκεται «μεταξύ» των αισθητών και των νοητών, το επίπεδο των ιδεών, και τέλος το επίπεδο των αρχών, το οποίο είναι το ύψιστο επίπεδο (σ. 250). Ιδιαιτέρη σημασία αποδίδει ο συγγραφέας στην πολλαπλή (οντολογική, γνωσιολογική και αξιολογική) φόρτιση των αρχών, στην κατηγοριακή διάκριση της πραγματικότητας και στη διπλή (εξειδικευτική και γενικευτική) μεθοδολογική διάσταση της διαλεκτικής που οδηγεί στις αρχές.

Το τρίτο μέρος (σ. 291-421) είναι αφιερωμένο στις δομικές σχέσεις της θεωρίας των ιδεών και της θεωρίας των αρχών. Σε αυτό το μέρος ερμηνεύονται ορισμένοι από τους βασικούς διαλόγους υπό το φως του νέου παραδείγματος και επιδιώκεται μια νέα ανάλυση ορισμένων κεντρικών προβλημάτων, τα οποία θέτει ο Πλάτων στα «μεταφυσικά» τμήματα των διαλόγων *Πολιτεία*, *Παρμενίδης*, *Σοφιστής*, *Πολιτικός* και *Φίληβος*. Ο συγ-

γραφέας επισημαίνει ότι η ερμηνεία της Πολιτείας δείχνει την ανεπάρκεια του παραδοσιακού παραδείγματος και συγχρόνως δικαιώνει το νέο ερμηνευτικό παράδειγμα, καθόσον καθιστά φανερή την υπαρκτή σχέση μεταξύ «γραπτού» και «μη γραπτού» λόγου, μεταξύ αυτού που σύμφωνα με τον Πλάτωνα εκτίθεται στον γραπτό λόγο και αυτού που μπορεί ο φιλόσοφος να το εμπιστευτεί μόνον στον προφορικό λόγο. Τα σχετικά θέματα είναι: η ταύτιση του αγαθού με το ένα και οι αξιολογικές, γνωσιολογικές και οντολογικές συνέπειές της, η αρχή που αντιτίθεται στο ένα-αγαθό καθώς και η ιδιαιτερότητα της διαλεκτικής. Στη συνέχεια εξετάζεται ο διάλογος *Παρμενίδης* ως δείγμα της μετάβασης της διαλεκτικής από το φυσικό στο μεταφυσικό επίπεδο. Η νέα ανάγνωση του διαλόγου υπό το φως του παραδείγματος της Σχολής της Τυβίγγης επιτρέπει την ανάλυση του πλέγματος των αποριών ως αποριών που συνδέονται πλέον με τη θεωρία των ιδεών και με τη θεωρία της διπολικότητας των πρώτων αρχών της πραγματικότητας. Έτσι φωτίζεται ο αινιγματικός χαρακτήρας του διαλόγου και αναδεικνύεται η μεταφυσική διάστασή του τόσο μέσα από την εσωτερική διάρθρωσή του όσο και από τη συσχέτισή του με τον «δεύτερον πλοῦν» που αναφέρει ο διάλογος *Φαίδων*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση του ερωτήματος για την πλατωνική τριλογία *Σοφιστής*, *Πολιτικός*, *Φιλόσοφος*. Η διερεύνηση των μεταφυσικών θεμάτων των δύο πρώτων διαλόγων, όσα γράφει ο Πλάτων στον διάλογο *Φαῖδρος* για τον προφορικό και γραπτό λόγο και η σημασία των «αγράφων δογμάτων» οδηγούν τον συγγραφέα στο συμπέρασμα ότι ο Πλάτων πραγματοποίησε το σχέδιό του, διότι δεν έγραψε τον διάλογο *Φιλόσοφος* και εμπιστεύτηκε το περιεχόμενό του στον ομιλιακό, ζωντανό λόγο, όπως τον διέσωσε η έμμεση παράδοση. Το δεύτερο μέρος ολοκληρώνεται με την εξέταση των αξιολογικών και μεταφυσικών προβλημάτων του διαλόγου *Φίληβος*.

Το τέταρτο μέρος (σ. 423-622) εξετάζει τη θεωρία του δημιουργικού νου και της σχέσης της με τη θεωρία περί αρχών. Όπως δείχνει ο συγγραφέας, ο δημιουργικός νους συνδέεται και με τις δύο αρχές. Ήδη στον διάλογο *Φαίδων* είναι φανερό ότι ο Πλάτων δεν τοποθετεί τον δημιουργικό νου στο καθαρώς φυσικό επίπεδο, αλλά τον συνδέει με το υπερβατικό αγαθό. Η σύνδεση του δημιουργικού νου με τις αρχές ανασυγκροτείται κατ'από τους διαλόγους *Πολιτεία*, *Σοφιστής* και *Πολιτικός*, όταν τίθεται το πρόβλημα των τεχνών και των δημιουργιών του ενός και των πολλών, των ιδεών των τεχνημάτων και της ποίησης ως μετάβασης από το μη ον στο ον. Ο συγγραφέας συνάγει το συμπέρασμα ότι ο δημιουργικός νους σύμφωνα με τον Πλάτωνα δεν συμπίπτει οντολογικώς με το αγαθό και ότι βεβαίως δεν μπορεί να ερμηνευτεί «χριστιανικά» ως ο θεός που δημιούργησε τον κόσμο από το μηδέν. Ο θεός του Πλάτωνος δεν είναι το απρόσωπο αγαθό

αλλά ο νους που το αναπτύσσει με τον πιο τέλειο τρόπο. Στην περίπτωση του νου η δεύτερη αρχή παίζει διαφοροποιητικό ρόλο, όπως κυρίως προκύπτει από τον διάλογο *Τίμαιος*. Στον διάλογο *Φίληβος* ο νους προσδιορίζεται ως η δημιουργική αιτία του μεικτού. Στον διάλογο *Τίμαιος* ο δημιουργικός νους θεωρείται με μεταφυσικό τρόπο και εξετάζονται οι επιστημολογικές και μεθοδολογικές θέσεις του Πλάτωνος. Στην πραγματικότητα υπάρχει άμεση συνάφεια μεταξύ των επιπέδων της πραγματικότητας και των γνωστικών δυνατοτήτων. Η σύνδεση της μεταφυσικής με το ερώτημα για τα προσδιοριστικά στοιχεία της τάξης του κόσμου μας επιτρέπει να διακρίνουμε τη σύνδεση του δημιουργικού νου με την αόριστη δυάδα τόσο σε αναφορά προς την υλική αρχή και την αναγκαιότητα όσο και προς τη γεωμετρική και αριθμητική δομή του κόσμου. Ο δημιουργικός νους παρουσιάζεται ως ο δημιουργός του ενιαίου και μοναδικού κόσμου, ως ο δημιουργός των δομικών στοιχείων του και της ενότητάς του μέσα στην πολλότητα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα ο δημιουργικός νους του Πλάτωνος χαρακτηρίζεται από μια «ημιδημιουργική» δραστηριότητα, διότι δημιουργεί τις μορφές και τα δομικά στοιχεία και διαμορφώνει ένα υλικό που προϋπάρχει.

Το έργο ολοκληρώνεται με αναλυτικό πίνακα περιεχομένων, με πίνακες χωρίων, με πίνακα συγγραφέων και με εκτενή βιβλιογραφία.

Χωρίς αμφιβολία το έργο του καθηγητή Reale είναι η συνεπέστερη μελέτη που γράφτηκε για να υπερασπίσει την ερμηνεία της πλατωνικής φιλοσοφίας, την οποία πρόβαλε η Σχολή της Τυβίγγης. Το έργο δεν κερδίζει τον αναγνώστη μόνον με τον πειστικό τρόπο του, με τη συνεπή επιχειρηματολογία του και με τη σαφήνιά του, αλλά επιβάλλεται ως συστηματικό εγχείρημα εξισορροπημένης ερμηνείας των διαλόγων και των αγράφων δογμάτων, το οποίο αποκαλύπτει μια άλλη όψη της πλατωνικής φιλοσοφίας. Πρέπει όμως να υπογραμμιστεί ότι η ερμηνευτική θεωρία των παραδειγμάτων, η οποία δίνει έμφαση και στην γόνιμη έριδα των ερμηνειών, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αν η παρουσίαση ενός βιβλίου είναι έμμεσος προτρεπτικός λόγος για ανάγνωση του ίδιου του βιβλίου, τότε πρέπει να τελειώσω με τη διαβεβαίωση ότι το έργο του καθηγητή Reale προσφέρει ίσως την πιο καλή ανασυγκρότηση της εικόνας του νέου, του ερμηνευόμενου με νέον τρόπο, φιλοσόφου Πλάτωνος.